

1.

Mijn boek *Geen weg terug* vertelt een groot verhaal aan de hand van een klein persoonlijk verhaal over drie mensen; Imre, Elijah en ik. Ik ben al ruim twintig jaar asieladvocaat en leerde Imre kennen als vrijwilligster voor een groep uitgeprocedeerde asielzoekers die ik verder ongedocumenteerden zal noemen. In september 2012 begon er een actie van ongedocumenteerden met een aantal tentjes in de tuin van de Diaconie in Amsterdam. Met hun actie met de naam We Are Here (Wij Zijn Hier) wilden ze duidelijk maken: 'Wij zijn hier. We leven ongedocumenteerd en aan de rand van de samenleving in Nederland. We mogen niet in Nederland wonen of werken, maar we kunnen niet terug naar ons eigen land. Het is in ons land te gevaarlijk of we hebben geen eigen land meer dat ons terugneemt.' Dit tentenkamp werd steeds groter en trok steeds meer vrijwilligers.

Imre werd vrijwilliger bij We Are Here en opende haar hart voor de verhalen van de ongedocumenteerden en haar woning voor hun behoeften. Elijah sloot zich bijna twee jaar later aan bij de groep van We Are Here, nadat hij vanuit Burundi naar Nederland was gevlucht en zijn asielverzoek in Nederland tot in de hoogste instantie was afgewezen. Hij kwam in Nederland op straat terecht zonder voorzieningen en meldde zich bij de groep van We Are Here. Zij bevonden zich op dat moment in een gekraakt pand dat de naam 'de Vluchtflat' kreeg. In de Vluchtflat werden Imre en Elijah verliefd op elkaar. Elijah vertelt eind 2014 in de rubriek 'Jij en Ik' van de EO dat hij op Imre verliefd werd vanwege haar open houding en schoonheid. Hij zegt: 'Ze oordeelt niet op de buitenkant en komt op tegen onrecht. Ze focust op de overeenkomsten en niet op de verschillen. Haar karakter is het belangrijkste, want schoonheid vergaat. Imre hielp mij over mijn wantrouwen heen en liet mij ook de goede kanten van de Nederlandse maatschappij zien.'

2.

De eerste keer dat ik Imre en Elijah samen zag, was op mijn kantoor in april 2014. Imre vertelde mij verheugd dat ze een relatie hadden gekregen en sinds twee weken wisten dat ze zwanger waren. Ze nam in het gesprek meteen het voortouw en vertelde kort en bondig dat ze op allerlei manieren bezig waren een oplossing te vinden voor de verblijfssituatie van Elijah. Hij had geen verblijfsvergunning in Nederland en zij wilden samen een bestaan opbouwen, helemaal nu ze zwanger waren. In het interview met de EO zegt Imre: 'Elijah heeft het stempel 'illegaal' – ik haat die term. Het is zo verdrietig dat we een gezin stichten, terwijl dat niet mag van de Nederlandse Staat. Ik merk dat ik graag ruchtbaarheid wil geven aan onze relatie. Want wat is er nou op tegen? We houden zielsveel van elkaar.' Elijah eindigt het interview met: 'Ik droom van een gelukkige, liefdevolle familie, maar ik ben bang voor de toekomst; dat ze mij oppakken, waardoor mijn kind zonder vader opgroeit.' Nog geen zes weken na de geboorte van hun zoon, werd Elijah opgepakt en begon ons gevecht om zijn pasgeboren Nederlandse zoon niet zonder vader te laten opgroeien. Mijn boek is een brief aan hun zoon, zodat hij later kan lezen wat er vlak na zijn geboorte is gebeurd. Elijah stond op het moment dat hij werd gearresteerd geregistreerd in de Vluchtgarage. U hoorde zojuist een lied met opnames die zijn gemaakt in deze garage. Elijah was ook te zien in de clip die erbij hoort. De situatie in de vluchtgarage was onmenselijk en bijna niemand gaf de ongedocumenteerden nog hulp. In het boek leg ik uit hoe dit komt.

De naam van Elijah is afkomstig van de bijbelse profeet Elia. Elia kreeg de opdracht van God aan koning Achab door te geven dat er geen regen zou vallen in het land tot Hij ertoe zou bevelen. Om de wrok van koning Achab te ontwijken raadde God de profeet aan om zich te verstoppen bij de kreek Cherith. Daar werd Elia gevoed met brood en vlees door raven die werden gezonden door God. Je zou de vrijwilligers die hulp bleven bieden in de vluchtgarage aan de ongedocumenteerden kunnen vergelijken met deze raven.

3.

De Elijah uit mijn boek is opgegroeid in Burundi met het Ubuntu. Er is geen eenduidige definitie van de humanistische levensfilosofie Ubuntu, maar Nelson Mandela verklaarde Ubuntu met een metafoor: 'Als een reiziger door een land trekt en bij een dorp stopt, dan hoeft deze niet om voedsel of water te vragen. Zodra hij stopt, geven de mensen hem eten en nodigen hem uit.' Deze metafoor staat lijnrecht tegenover hoe de IND een asielaanvraag beoordeelt. Wanneer een asielzoeker bij het dorp Ter Apel in Nederland stopt, dan moet hij asiel aanvragen en alle bewijzen en redenen opgeven waarom hij asiel nodig heeft. Er is niemand bij de IND die een asielzoeker uit zal uitnodigen om te blijven. Nee, de asielzoeker moet daar expliciet om vragen en aantonen dat hij echt nergens anders veilig kan verblijven. Het Ubuntu is een afkorting voor: een mens is een mens omdat er anderen zijn. Ben je alleen, dan besta je niet, want er is niemand met wie je in verbinding staat. Het stelt ieder mens gelijk aan jou en je vertrouwt op die ander zoals je ook op jezelf vertrouwt. De grond waarop je staat is gevormd door jouw voorouders, waarmee je in verbinding staat, en je bent onderdeel van de geschiedenis, het heden en de toekomst van de mensheid. Het was met die grondgedachte voor Elijah moeilijk te begrijpen wat de Nederlandse Immigratie Dienst (IND) tijdens de interviews van hem verlangde. Hij begreep niet dát, waaróm en hóe hij alles tot in detail moest uitleggen, verklaren, bewijzen, zijn twijfels en gevoelens moest benoemen om zo aan te tonen dat hij kon worden vertrouwd. Bij zijn 'Nader Gehoren' in zijn eerste asielprocedure is hij hier dan ook niet in geslaagd en dat is deels de reden geweest dat zijn asielaanvraag in eerste instantie werd afgewezen.

Imre begreep hem wel, of tenminste, ze voelde een verbinding met hem zonder dat hij eerst alles aan haar moest uitleggen en bewijzen. Een veel gebruikte definitie van Ubuntu is: het geloof in een universeel gedeeld verbond dat de gehele mensheid verbindt. Imre had dat geloof en voelde intuïtief verbinding met mensen van over de hele wereld en van ieder geslacht. Zij labelde niets of niemand, keek niet op of neer op mensen vanwege hun kunnen of gebrek daaraan, en was niet jaloers of wraakzuchtig, maar alleen strijdlustig als het om onrecht ging dat een ander werd aangedaan. Haar innerlijk past bij de langere definitie van Ubuntu, zoals gebruikt door de Zuid-Afrikaanse aartsbisschop Desmond Tutu (1999): 'Iemand met Ubuntu staat open voor en is toegankelijk voor anderen, wijdt zich aan anderen, voelt zich niet bedreigd door het kunnen van anderen, omdat hij of zij genoeg zelfvertrouwen put uit de wetenschap dat hij of zij onderdeel is van een groter geheel en krimpt ineen wanneer anderen worden vernederd of wanneer anderen worden gemarteld of onderdrukt.' Imre kromp alleen niet ineen, maar trok haar Nederlandse, stoere, praktische laarzen aan om vol (zelf)vertrouwen en lef het onrecht dat zij zag te bestrijden.

4.

Na vele gesprekken met Elijah begreep ik dat hij zich als student in Burundi had aangesloten bij 'de jeugd tegen genocide'. Hoofddoel van AC Genocide was om een archief aan te leggen van mensenrechtenschendingen voor als er een 'justice and reconciliation'-project zou komen in Burundi. Zo'n project komt samengevat neer op 'amnestie in ruil voor waarheid' en is gebaseerd op de Ubuntu-filosofie. Elijah had gezien dat in Zuid-Afrika en Rwanda de waarheids- en verzoeningscommissies goed hadden gewerkt. Voor een verzoeningscommissie heeft de waarheid en het herstel van de waardigheid van de slachtoffers prioriteit. De waarheid en erkenning van het leed dat hun is aangedaan, is voor veel slachtoffers het belangrijkste. Slachtoffers worden hierom door de verzoeningscommissie met alle eerboden behandeld, verwelkomd en aangespoord om hun verhaal te vertellen. Men wordt zelden gevraagd naar feiten die het verhaal moeten onderbouwen en ze worden zo min mogelijk onderbroken. Ik begreep hierdoor nog beter de frustratie van Elijah over de wijze waarop hij in Nederland door de IND was gehoord en niet was geloofd. Vanuit zijn 'justice and reconciliation'-gedachte, was het moeilijk te begrijpen dat de IND de asielverhalen van slachtoffers benadert met kritische vragen, onderbrekingen en wantrouwen. Het niet erkennen door de IND van wie hij was en wat er met hem was gebeurd, raakte hem ten diepste. Het maakte hem wantrouwend en soms zelfs paranoïde. Imre en ik deden ons uiterste best dit vertrouwen te herstellen.

5.

Nadat Elijah vlak na de geboorte van hun zoon werd opgepakt en ik mij op verzoek van Imre als zijn advocaat had gesteld, ontving ik eind februari een fax waarop stond: 'Betrokkene zal op 6 maart met een vlucht worden uitgezet naar Bujumbura.' Ik schrok en het eerste wat ik dacht was: 'Verdomme, dat valt precies op mijn verjaardag.' Het speet me dat mijn verjaardag het eerste was waaraan ik dacht. Maar een mens denkt toch vaak eerst aan zijn eigen positie en pas erna aan die van een ander.

Tijdens mijn studie Rechten worstelde ik al met dit gegeven: hoe kom je tot een rechtvaardige samenleving als ieder mens als eerste aan zijn eigen belang en positie denkt? Voor mij biedt het gedachtenexperiment van de Amerikaanse filosoof John Rawls vaak uitkomst. Stel, we weten niet wie we zijn, wat onze positie in de samenleving is, wat onze huidskleur, geslacht of seksuele voorkeur is, waar we wonen, hoeveel we verdienen, en wat voor ideologie of levensbeschouwing we aanhangen, hoe zouden we de samenleving dan ingericht willen zien? Ik stel mij regelmatig deze vraag en neem daarbij met Rawls afscheid van het idee dat ik in dit gedachtenexperiment antwoord moet geven op de vraag wat het grootste geluk voor de grootste groep mensen betekent, maar dat de vraag is hoe het belang van ieder individu wordt geborgd en niet wordt opgeofferd aan het belang van de meerderheid.

6.

Tijdens mijn werk als asieladvocaat kom ik vaak in aanraking met negatieve kanten van de mensheid. Asielzoekers vertellen mij gruwelijke verhalen over oorlog en vervolging. Op de vlucht voor dit geweld worden zij soms onderweg uitgebuit en gemarteld. Aan de grenzen van de EU worden ze mishandeld en teruggeduwd. In het land van aankomst met de nek aangekeken. Ik weet hierom niet goed wat ik van de mensheid als specimen vind. Wel weet ik dat ik geen onderscheid ervaar aan de hand van groepen binnen de mensheid, zeker niet op grond van ras, etniciteit, seksuele geaardheid of religie. Wij vormen als uniek geavanceerd leven op die kleine aarde tussen al die planeten in dat immense en miljarden oude heelal als mensheid een heel specifieke, kwetsbare en kleine groep. Vanuit dat perspectief kan ik die hele kleine, kwetsbare groep die de mens op aarde vormt, niet ook weer indelen. De erkenning van die zeldzaamheid en kwetsbaarheid van de mens op planeet aarde, overtuigt mij van de noodzaak om samen te werken, om op oudere generaties voort te bouwen, en voor de huidige en toekomstige generaties te zorgen, om zo het kosmisch unieke stelsel van de 'geavanceerde mens' te laten voortbestaan. Ik ben hierom nooit in staat te ontkennen dat 'de ander' een mens is en tot dezelfde soort behoort als ik, namelijk die van de mensheid. De ontmenselijking van een mens op de vlucht of een mens die ontheemd en zonder bezit is, of de ontmenselijking van een mens met een ander geloof, etniciteit of seksuele geaardheid, voelt voor mij tegennatuurlijk, als een verraad aan mijzelf en mijn eigen soort. Het zou mij zwaarder vallen om niets te doen, dan om dit werk te doen.

Asielzoekers en ongedocumenteerden vormen altijd een uiterst kwetsbare groep in een samenleving. Ze hebben nog geen netwerk, beheersen vaak de taal niet, mogen niet stemmen en leven aan de randen van de samenleving. Daarom vormen zij vaak de parkiet in de kolenmijn van opkomend fascisme. In mijn werk en in dit boek probeer ik een stem te geven aan hen die nauwelijks een stem hebben. Over wie in de politiek veel gesproken wordt zonder dat ze zelf kunnen deelnemen aan onze representatieve democratie, en wiens verhalen vaak onbekend zijn. Dit doe ik omdat ik die stem bij geboorte in de schoot geworpen kreeg; ik hoefde er niet voor te vechten, ik hoefde er ook niet voor te vluchten, ik hoef mijn verkregen stem alleen te gebruiken en te laten horen namens een uiterst kwetsbare groep die deze stem niet heeft.

7.

Ik publiceerde mijn persoonlijke verhaal, waaraan ik als brief aan de zoon van Imre en Elijah begon, omdat het volgens mij nodig is een dam op te werpen tegen het nog verder inleveren van fundamentele rechten. Na de uitslag van de vorige verkiezingen werd mij pijnlijk duidelijk met welke krachten we te maken hebben. Mensen leveren politieke vrijheden en waarden vaak eenvoudig in, zeker wanneer het hen niet persoonlijk aangaat. Maar daarmee effen je de weg voor autoritaire machthebbers. De huidige tijd vraagt om het onverschrokken opkomen voor onze waarden en solidair zijn met mensen die kwetsbaar zijn, zoals mensen op de vlucht. Omdat een aanval op de fundamentele rechten van de een, een aanval is op die van allen. Juist nu moeten we onze rug recht houden, met alle constructieve eigenschappen waarover we als mens beschikken; met kennis, morele moed, uithoudingsvermogen, geweldloosheid, kunst, zorgvuldige woorden en een groot hart. Medemenselijkheid is de krachtigste brandstof voor verzet tegen fascisme en de grootste angst van autoritaire leiders.

Omdat er maar geen regen valt, droogt de beek op waar Elia schuilt. God stuurt Elia dan naar het gebied van Zarfath en vertelt dat hij daar de hulp zal krijgen van een weduwe. Als Elia bij de stadspoort aankomt, ziet hij een weduwe en vraagt haar om water en een koek. Met haar laatste meel en schaarse water, voedt ze Elia. Ze zorgt voor hem en biedt hem onderdak aan in het huis waar ze woont met haar zoontje. Op een dag wordt haar zoontje ziek. Zijn ziekte wordt zo ernstig dat haar zoon sterft. De weduwe wordt boos op Elia. De profeet reageert rustig en kalm. Hij neemt de ademloze zoon van de weduwe mee naar zijn kamer en zegt tegen God: 'Uitgerekend de weduwe bij wie ik te gast ben, heb jij kwaad willen doen?' Elia buigt zich drie keer over het zoontje van de weduwe, verwarmt zijn lichaam, blaast nieuwe levensadem in. Dan keert de adem en ziel weer terug in het lichaam van het zoontje van de weduwe. Elia loopt dankbaar met het kind terug naar de weduwe en legt de levende zoon in de armen van de weduwe.

Het is aan ons om rustig en kalm, met warmte en volhardendheid de ziel en adem van onze samenleving terug te brengen naar medemenselijkheid en gemeenschapszin, opdat het geloof in een betrouwbare en rechtvaardige samenleving terugkeert.